

اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران: چالش‌ها و راهبردها

عباسعلی فرزندی اردکانی^{۱*}، میثم یوسفی^۲، مجید عنان پور خیرآبادی^۳

۱. استادیار مجتمع آموزش عالی شهید محلاتی (ره)

۲. کارشناس ارشد مدیریت آموزشی دانشگاه خوارزمی

۳. کارشناس ارشد معارف اسلامی و اقتصاد دانشگاه امام صادق (ع)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۱۲/۲۰، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۳/۰۲

چکیده

ابلاغ سیاست‌های کلی «اقتصاد مقاومتی» بر اساس بند یک اصل صدودهم قانون اساسی توسط رهبر انقلاب، راهبرد حرکت صحیح اقتصاد کشور در دهه پیشرفت و عدالت را ترسیم می‌کند. ایشان هدف از ابلاغ این سیاست‌ها را تأمین رشد پویا و بهبود شاخص‌های مقاومت اقتصادی و دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله معرفی کرده‌اند و رویکردی جهادی، انعطاف‌پذیر، فرصت‌ساز، مولد، درون‌زا، پیشرو و برون‌گرا را در این سیاست‌ها مدنظر دارند. این مقاله، ضمن توجه به این سیاست‌ها، مفهوم، ابعاد، ویژگی‌ها، چالش‌ها و راهبردهای اقتصاد مقاومتی را واکاوی می‌کند. براین اساس، برخی موانع و چالش‌های تحقق اقتصاد مقاومتی را بررسی می‌کند که عبارت‌اند از: کسری بودجه مزمن، ناکارآمدی نظام مالیاتی، پولی و بانکی، ضعف‌های زیرساختی و گمرک، فقدان الگوهای مصرف بهینه، حمایت‌نکردن از حقوق مصرف‌کنندگان، فساد مالی و اقتصادی و پیشگیری‌نکردن از آن، واردات بی‌رویه و بوروکراسی اداری. موضوع دیگری که در این مقاله بررسی می‌شود، راهبردهای مهم در رشد اقتصاد مقاومتی است که عبارت‌اند از: بودجه‌بندی مناسب، نظام مالیاتی کارآمد، هدفمندی یارانه‌ها، کارآمدی سیاست‌های پولی و مالی، مدیریت واردات و توسعه صادرات، تثبیت نرخ ارز، اشتغال‌زایی، ثبات قیمت‌ها و اصلاح ساختار دولتی، مدیریت مصرف، قناعت و ترجیح مصرف کالای داخلی بر کالای خارجی.

کلیدواژه‌ها

اقتصاد مقاومتی، چالش‌ها، راهبردها، سیاست‌های کلی، سند چشم‌انداز.

مقدمه

با توجه به شرایط پیش روی کشور و شدت یافتن تحریم‌های اقتصادی در سال‌های گذشته، مقام معظم رهبری، با نگاه دقیق و ظریف خود در پیام‌های نوروزی سال‌های اخیر،^۱ به این عوامل توجه وافری داشته‌اند. اقتصاد مقاومتی نیز تعبیری است که ایشان برای اولین بار در دیدار کارآفرینان در سال ۱۳۸۹ مطرح فرمودند.^۲

در دو دهه گذشته، در حوزه‌هایی مانند بهداشت و سلامت، بهبود تغذیه، توسعه خدمات شهری، بهبود زندگی معیشتی مردم، توسعه آموزش عالی، رشد فراگیری علم و ارتقای جایگاه جهانی کشور در کسب علم، شکل‌گیری قابلیت‌های صنعتی و پیمانکاری، مشارکت گسترده مردم در انتخابات و حضور دولت در مناطق محروم، پیشرفت‌های درخور توجهی داشته‌ایم؛ اما در کنار همه این پیشرفت‌ها، روندها و علائم گوناگونی وجود دارد که ضرورت پرداختن به موضوع اقتصاد مقاومتی را نشان می‌دهد. برخی از این روندها عبارت‌اند از:

۱. روند افزایش هزینه‌های آشکار و پنهان دولت؛^۲ ناتوانی در اخذ مالیات بر درآمد؛^۳ وابستگی بودجه دولتی به درآمدهای نفتی (سندرم اقتصاد ایران)؛^۴ روند افزایش واردات متکی به دلارهای نفتی در اغلب زمینه‌ها اعم از سرمایه‌ای، مصرفی و واسطه‌ای؛^۵ وجود شکاف بین دانشگاه و صنعت؛^۶ روند مهاجرت نخبگان به دلیل فقدان زمینه کسب و کار دانش‌بنیان در کشور؛^۷ ناتوانی نهادهای میانجی در تبدیل نیازهای جامعه به کسب و کارهای دانش‌بنیان؛^۸ نبود توازن بین هزینه‌ها و درآمدهای شهرداری‌ها و ناتوانی در اخذ عوارض؛^۹ افزایش میزان اتلاف انرژی و ضایعات مواد غذایی به‌ویژه نان و آب؛^{۱۰} تخریب منابع زیست‌محیطی و افزایش چشمگیر آلاینده‌ها؛^{۱۱} تورم متأثر از رشد نقدینگی سرگردان در جامعه؛^{۱۲} رقابت‌ناپذیری برندهای ملی؛^{۱۳} عقب‌ماندگی پروژه‌های نفتی و گازی و نبود پیمانکاران توانمند داخلی؛^{۱۴} روند افزایش انتظارات اقتصادی و اجتماعی مردم از دولت بدون پذیرش هزینه؛^{۱۵} نرخ کم بهره‌وری نیروی کار و کیفیت نسبتاً کم محصولات داخلی (مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۱: ۳۸).

اقتصاد مقاومتی مفهومی است که در پی مقاوم‌سازی، بحران‌زدایی و ترمیم ساختارها و نهادهای فرسوده و ناکارآمد موجود اقتصادی مطرح می‌شود که قطعاً باور و مشارکت همگانی و

۱. پیام‌های نوروزی سال‌های اخیر رهبر حکیم انقلاب اسلامی از نوآوری و شکوفایی، اصلاح الگوی مصرف، همت و کار مضاعف، جهاد اقتصادی، تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی، حماسه سیاسی و حماسه اقتصادی و در نهایت، اقتصاد و فرهنگ با عزم ملی و مدیریت جهادی، نشان از نگاه دقیق و ظریف ایشان به مسائل اقتصادی پیش روی کشور دارد که از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۳ مطرح شده است.

۲. دیدار مقام معظم رهبری با کارآفرینان در ۱۶ شهریور ۱۳۸۹.

اعمال مدیریت‌های عقلایی و مدیرانه، پیش‌شرط چنین موضوعی است. در این نوشتار، اقتصاد مقاومتی را از ابعاد مختلف بررسی و چالش‌ها و راهبردهای آن را بیان می‌کنیم.

مبانی نظری اقتصاد مقاومتی

اقتصاد مقاومتی، الگوی علمی متناسب با نیازهای کشور، متکی به امکانات کشور (درون‌زا)، متعامل با اقتصادهای جهانی (برون‌گرا)، اقتصادی مردمی (مردم‌بنیاد)، اقتصادی بر پایه دانش (دانش‌بنیان)، مبتنی بر تولید ثروت و افزایش ثروت ملی (عدالت‌محور) و همیشه بارور است.^۱ اقتصاد مقاومتی دارای انواعی همچون اقتصاد موازی، اقتصاد ترمیمی، اقتصاد دفاعی و اقتصاد الگو است. محورهای اساسی و مهم اقتصاد مقاومتی نیز شامل حمایت از تولید ملی، سیاست‌های اصل ۴۴ قانون اساسی،^۲ توجه به نخبگان و استفاده از فناوری نوین می‌شود.^۳

اهداف اقتصاد مقاومتی

در ادامه، به برخی ویژگی‌های اقتصاد مقاومتی اشاره می‌شود: ۱. بر منابع انسانی و مالی و مادی داخلی جامعه تکیه کرده است؛ ۲. به مقاوم‌سازی و محکم‌سازی پایه‌های اقتصاد کشور کمک می‌کند؛ ۳. با عنصری از خلاقیت، باور و اعتماد، همه نیازهای خود را تولید و تأمین می‌کند؛ ۴. مستقل و خودکفا به راه رشد و شکوفایی خود ادامه می‌دهد؛ ۵. این امکان را به جامعه اسلامی می‌دهد که همه معضلات را حل کند؛ ۶. فشارهای سلطه‌گران و مستکبران را تحمل می‌کند و آنها را پس می‌زند.

هدف اساسی اقتصاد مقاومتی، کاهش وابستگی‌ها، تأکید بر مزیت‌های تولید داخلی و تلاش برای خوداتکایی است. در این قسمت، اهداف اقتصاد مقاومتی را مطرح می‌کنیم:

۱. اثبات کارآمدی نظام اقتصادی کشور بین نظام‌های اقتصادی دنیا؛ ۲. اقتصاد قوی و پایدار؛ ۳. استقلال سیاسی؛ ۴. اقتدار بین‌المللی و بقای کشور؛ ۵. مرجعیت بین‌المللی؛ ۶. تحقق و اعتلای عزت اسلامی؛ ۷. عدالت اجتماعی (تراب‌زاده جهرمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۴۶-۳۱)؛ ۸. برون‌رفت از چرخه معیوب خام‌فروشی و ایجاد چرخه‌های ارزش‌افزا در اقتصاد؛ ۹. تبدیل دانایی به دارایی؛ ۱۰. ایجاد چرخه تبدیل سرمایه‌های مشهود و نامشهود؛ ۱۱. تبدیل وابستگی‌های تهدیدزا به

۱. بیانات مقام معظم رهبری در حرم مطهر رضوی، نوروز ۱۳۹۳.

۲. فولادگر، حمیدرضا، «تبلور اقتصاد مقاومتی در دل تحقق اصل ۴۴ نهفته است»، خبرگزاری خانه ملت، ۱۳ مرداد ۹۱: www.icana.ir.

۳. مصباحی مقدم، غلامرضا، «محورهای اساسی اقتصاد مقاومتی»، خبرگزاری فارس، شماره: ۹۱۰۰۰۴۳۰، ۱۳۹۱۰۵۰۹۰۰۰۴۳۰، ۹ مرداد ۹۱.

مبادلات متقارن و وابستگی‌های دوسویه مزیت‌آفرین؛ ۱۲. ایجاد هم‌پیوندی و مزیت‌های مبادلاتی پایدار با کشورهای که زیر نفوذ مستقیم دشمن نیستند؛ ۱۳. توان‌افزایی محرومان و اقشار ناتوان از طریق کارآمدسازی نظام تأمین اجتماعی و حداکثرسازی مشارکت مراکز خیریه مردمی؛ ۱۴. افزایش ظرفیت مالیاتی کشور و قطع وابستگی بودجه عمومی دولت به نفت؛ ۱۵. هم‌تکاملی صنایع راهبردی و اقتصادی‌سازی برنامه‌های توسعه فناوری (مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۱: ۱۵۷-۱۵۶).

زمینه‌ها و بایدها و نبایدهای تحقق اقتصاد مقاومتی

اقتصاد مقاومتی به جامعه اسلامی کمک می‌کند تا ضمن تأمین مهم‌ترین مؤلفه جامعه، یعنی آسایش و اقتصاد، اجازه ندهد دشمن از این ضعف جامعه استفاده و با تیرهای زهرآگین تحریم و فشار، جامعه را فلج کند. در این میان، باید به بسترها و زمینه‌های تحقق و بایدها و نبایدهای آن توجه کرد.

الف) بسترها و زمینه‌ها

بسترها و زمینه‌های تحقق اقتصاد مقاومتی عبارت‌اند از: ۱. فرماندهی متمرکز؛ ۲. دیده‌بانی اقتصادی و آمارهای دقیق؛ ۳. سبک زندگی جهادی؛ ۴. اصلاح نظام آموزشی؛ ۵. اصلاح نظام تبلیغاتی؛ ۶. واکنش سریع نظام اقتصادی به حملات دشمن؛ ۷. تحقق اقتصاد مردمی؛ ۸. حمایت از فعالان اقتصادی؛ ۹. تحرک دستگاه دیپلماسی؛ ۱۰. گفتمان‌سازی.^۱

ب) بایدها و نبایدها

بایدها و نبایدهای اقتصاد مقاومتی عبارت‌اند از: ۱. ضرورت تشکیل نهادهای مبارزه با اشرافی‌گری؛ ۲. ساده‌زیستی، نتراشیدن هزینه و کم‌خرج بودن مدیران؛ ۳. مشارکت مردمی؛ ۴. نهادینه کردن حمایت از تولید ملی و استفاده از همه ظرفیت‌های کشور؛ ۵. عقلانیت اقتصادی؛ ۶. نگاه مولد به درون، خوداتکایی و خودکفایی.^۲

۱. پیغامی، عادل (۱۳۹۱)، «ده نکته درباره تحقق اقتصاد مقاومتی»:

farsi.khamenei.ir/others-note?id=20559

۲. سلیمانی، محمد (۱۳۹۲)، «شش ضرورت اجرای اقتصاد مقاومتی»:

rasekhoon.net/article/show/695348

دیدگاه‌های اقتصاد مقاومتی

برای مفهوم اقتصاد مقاومتی می‌توان دو دیدگاه چالش‌محور و شاکله‌محور را مطرح کرد.

۱. دیدگاه چالش‌محور (واکنشی): این دیدگاه، اقتصاد مقاومتی را ابزاری برای واکنش در برابر چالش‌های ارز، نقدینگی، فروش نفت و... مطرح می‌کند.
۲. دیدگاه شاکله‌محور: در رویکرد شاکله‌محور، نیروهای مزاح پیشرفت که باید در برابر آنها مقاومت کرد، تنها اقدامات دشمنان و عوامل بیرونی نیست؛ بلکه شامل اقدامات و نیروهای داخلی نیز می‌شود (مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۱: ۱۳۲-۱۳۱).

اصول اقتصاد مقاومتی انقلاب اسلامی

اقتصاد مقاومتی، چشم‌اندازی کلان در جریان اقتصاد ایران اسلامی است و شامل اقدامی بلندمدت در راستای این چشم‌انداز می‌شود. در این میان، باید توجه مردم و مسئولان به اصول حاکم بر اقتصاد مقاومتی باشد و در راستای تحقق آن تلاش کنند. این اصول عبارت‌اند از:

۱. مهار سوداگری و فساد به‌عنوان گام اول تحقق اقتصاد پایدار؛
۲. مردمی‌سازی اقتصاد و ارتقای مقاومت اقتصادی در برابر تحریم‌ها؛
۳. خلاصی از وابستگی به درآمد نفت به‌عنوان مصداق خوداتکایی؛
۴. اولویت‌بندی شرکای تجاری ایران؛
۵. فرهنگ‌سازی اولویت تولید بر واردات و خرید کالای داخلی.^۱

مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در بیانات رهبری انقلاب

تعبیر اقتصاد مقاومتی را مقام معظم رهبری اولین بار در سال ۱۳۸۹ مطرح کردند؛ بنابراین، بیان مؤلفه‌های موردنظر ایشان در مورد این مقوله، لازم و ضروری است. با توجه به بیانات ایشان، مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی شامل موارد زیر است:

۱. تفسیر معنای کارآفرینی در شرایط اقتصاد مقاومتی؛
۲. حرکت بر اساس برنامه، کوتاه‌تر شدن زمان اجرای برنامه، پرهیز از تصمیم‌های خلق‌الساعه و تغییر مقررات؛
۳. اجرای طرح‌هایی در جهت کاهش اسراف و وابستگی به کشورهای خارجی مانند هدفمند کردن یارانه‌ها؛
۴. تأکید بیشتر بر مدیریت مصرف و پرهیز از اسراف و تبذیر؛
۵. استفاده بیشتر از تولید داخلی؛
۶. کاهش وابستگی به نفت؛
۷. مردمی کردن اقتصاد در راستای سیاست‌های کلی

۱. نریمانی، میثم، «پنج اصل اقتصاد مقاومتی»، پایگاه خبری و تحلیلی ندا آن‌لاین، ۶ مرداد ۹۱:

۲. بیانات در دیدار جمعی از کارآفرینان سراسر کشور، ۱۶ شهریور ۸۹.

اصل چهل و چهارم قانون اساسی؛ ۸. پرهیز از دید کوتاه‌مدت و نگرش زودگذر به شعارهای سالیانه مانند اصلاح الگوی مصرف و جهاد اقتصادی؛ ۹. توجه به شرکت‌های دانش‌بنیان؛ ۱۰. ارتباط با دنیای خارج از کشور و رشد و شکوفایی در زمان تحریم.^۱

ایشان در اواخر سال ۱۳۹۲، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی را بر اساس بند یک اصل ۱۱۰ قانون اساسی ابلاغ فرمودند. معظم له، هدف از ابلاغ این سیاست‌ها را تأمین رشد پویا و بهبود شاخص‌های مقاومت اقتصادی و دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله معرفی کردند.^۲

مؤلفه‌های برقراری اقتصاد مقاومتی

برای تحقق اقتصاد مقاومتی باید در دو بعد کوتاه‌مدت و بلندمدت برنامه‌ریزی کرد. بنابراین، برای تحقق آن باید به مؤلفه‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت توجه کرد.

الف) مؤلفه‌های بلندمدت

مؤلفه‌های بلندمدت برای تحقق اقتصاد مقاومتی شامل موارد زیر است:

۱. استفاده از تمامی ظرفیت‌های اقتصادی خصوصی و دولتی موجود برای مبارزه با شوک‌ها مانند افزایش توان انعطاف‌پذیری اقتصاد در بهره‌گیری از منابع؛ ۲. پرهیز از مصرف بی‌رویه به خصوص در بخش‌های دولتی و شبه‌دولتی و به جای آن تمرکز بر پس‌انداز بیشتر (کاهش هزینه‌ها)؛ ۳. متنوع‌سازی منابع درآمدی اقتصاد؛ ۴. پیشگیری از واردشدن شوک به اقتصاد به دو صورت استفاده از سرمایه اجتماعی کشور برای جلوگیری از پیوستن سایر کشورها به جمع تحریم‌کنندگان با استفاده از ضعف‌های کشورهای تحریم‌کننده و جایگزینی سرمایه انسانی با فیزیکی؛ ۵. گسترش نظام ارتباطی کشور (اعم از زیرساخت‌های حمل‌ونقل، خطوط تلفن و اینترنت) به منظور کاهش هزینه تجارت برای بخش خصوصی؛ ۶. پرهیز از وابستگی به چند کشور معدود در حوزه تجارت و متنوع‌سازی در شرکای تجاری کشور.

ب) مؤلفه‌های کوتاه‌مدت

مؤلفه‌های کوتاه‌مدت برای تحقق اقتصاد مقاومتی شامل موارد زیر است:

۱. استفاده از پتانسیل هم‌بستگی مردم؛ ۲. کنترل مصرف و تلاش در راستای تغییر الگوی

۳. بیانات در دیدار دانشجویان، ۱۷ مرداد ۹۱.

۴. مقام معظم رهبری، متن ابلاغیه سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی به رؤسای قوای سه‌گانه و رئیس مجمع

تشخیص مصلحت، ۲۹ بهمن ۱۳۹۲.

مصرف به الگوی مصرف بهینه؛ ۳. استفاده از تولید داخلی؛ ۴. اجرای سیاست‌های مردمی کردن اقتصاد در راستای سیاست‌های اصل چهل و چهارم قانون اساسی؛ ۵. تأمین نیازهای اساسی دولت؛ ۶. تبیین چارچوب‌های ضروری مطالعاتی برای ارائه راهبردهای عملیاتی اقتصاد مقاومتی (تاری و همکاران، ۱۳۹۱).

شاخص‌های اقتصاد مقاومتی

همان گونه که گفته شد، الگوی اقتصاد مقاومتی به معنی روش‌های صحیح تصمیم‌گیری اقتصادی در شرایط تحریم، فشار و کمبود منابع در جامعه است، به گونه‌ای که سبب شکوفایی اقتصادی گردد. شکوفایی اقتصادی در صورتی محقق خواهد شد که به شاخص‌های اقتصاد مقاومتی دست یابیم. برخی از این شاخص‌ها عبارت‌اند از:

۱. نرخ کم بیکاری و بیکاری پنهان (ایجاد اشتغال پایدار) (سیدشکری، ۱۳۸۰)؛ ۲. بهره‌وری خوب از نیروی کار؛ ۳. دوقطبی کردن جامعه؛ ۴. سرمایه اجتماعی مناسب؛ ۵. تنوع درآمدهای صادراتی کشور (افزایش صادرات غیرنفتی)؛ ۶. کاهش واردات کالا؛ ۷. نرخ رشد اقتصادی مناسب (تاری و همکاران، ۱۳۹۱)؛ ۸. پیشرفت در کسب ثروت؛ ۹. پیشرفت در فناوری‌های تولید؛ ۱۰. کاهش نامتقارن بودن اطلاعات؛ ۱۰. استراتژی بلندمدت و رقابتی؛ ۱۱. تحرک، پویایی و بهبود شاخص‌های کلان همراه با عدالت اجتماعی؛ ۱۲. افزایش توانایی مقاومت در برابر عوامل تهدیدزا؛ ۱۳. تکیه بر ظرفیت‌های داخلی؛ ۱۴. داشتن رویکرد جهادی، همت جهادی و مدیریت جهادی؛ ۱۵. مردم‌محوری؛ ۱۶. امنیت اقلام راهبردی و اساسی؛ ۱۷. کاهش وابستگی به نفت؛ ۱۸. اصلاح الگوی مصرف، صرفه‌جویی و پرهیز از هزینه‌گردهای زائد؛ ۱۹. فسادستیزی و امنیت اقتصادی؛ ۲۰. دانش‌محوری و اقتصاد دانش‌بنیان نیروهای انسانی؛ ۲۱. افزایش تولید ناخالص داخلی؛ ۲۲. رشد سرمایه‌گذاری؛ ۲۳. رشد ارزش افزوده؛ ۲۴. کاهش نرخ تورم؛ ۲۵. ثبات نرخ ارز؛ ۲۶. افزایش جذب سرمایه‌گذاری خارجی؛ ۲۷. توزیع عادلانه درآمد؛ ۲۸. بهبود فضای کسب و کار.

موانع و چالش‌های تحقق اقتصاد مقاومتی

موانع و چالش‌های مختلفی برای تحقق اقتصاد مقاومتی مطرح است. اولین و مهم‌ترین چالش پیاده‌سازی اقتصاد مقاومتی در کشور، نبود درک درست از سوی مسئولان است، نبود درک

۱. اسلامی بیدگلی، سعید و مایلی، محمدرضا (۱۳۹۱)، «شاخص‌های اقتصاد مقاومتی در بازار سرمایه».

درست از مفهوم اقتصاد مقاومتی باعث گردیده دستگاه‌های مختلف سیاست‌گذاری در کشور، مانند مجلس، دولت و مجمع تشخیص مصلحت نظام، اقدام مؤثری را در این رابطه انجام ندهند. در این قسمت، به برخی از چالش‌ها و موانع تحقق اقتصاد مقاومتی اشاره می‌نماییم.

۱. کسری بودجه مزمن و پایدار

بودجه، برنامه مالی دولت است که برای یک سال مالی تهیه و حاوی پیش‌بینی درآمدها و سایر منابع تأمین اعتبار و برآورد هزینه‌ها برای انجام عملیاتی است که سبب نیل سیاست‌ها به هدف‌های قانونی می‌شود (ابراهیمی‌نژاد و فرج‌وند، ۱۳۸۶: ۲۴). این مقوله، اصولی دارد که عبارت‌اند از: ۱. اصل سالانه‌بودن بودجه (ابوالحسنی، ۱۳۸۴)؛ ۲. اصل تعادل بودجه (صراف، ۱۳۵۴: ۵۷)؛ ۳. اصل وحدت بودجه (انصاری، ۱۳۸۴)؛ ۴. اصل کاملیت یا جامعیت بودجه (قدیری اصل، ۱۳۶۶: ۴۳)؛ ۵. اصل شاملیت یا تفصیل بودجه؛ ۶. اصل تخصیص و عدم تخصیص بودجه (وطنی، ۱۳۷۷: ۳۶)؛ ۷. اصل انعطاف‌پذیری (ابوالحسنی، ۱۳۸۴)؛ ۸. اصل تحدیدی‌بودن هزینه‌ها (ابراهیمی‌نژاد و فرج‌وند، ۱۳۸۶: ۲۶)؛ ۹. اصل تخمینی‌بودن درآمدها (فرج‌وند، ۱۳۸۳: ۲۲)؛ ۱۰. اصل تنظیم بودجه بر مبنای عملیات؛ ۱۱. اصل تقدم درآمد بر مخارج؛ ۱۲. اصل تفکیک هزینه‌های مستمر از غیرمستمر (بابایی، ۱۳۷۸: ۴۲). مقوله کسری بودجه که در اثر بودجه‌ریزی نامناسب به‌وجود می‌آید؛ هنگامی رخ می‌دهد که دولت یا هر نهاد دیگری، بیش از درآمد خود پول خرج کند. ضعف در کنترل و سامان‌دهی صحیح هزینه‌ها و درآمدهای دولت، سبب ایجاد کسری بودجه می‌شود. برای محاسبه میزان کسری بودجه در اقتصاد ایران، اختلاف بین درآمدها و پرداخت‌های دولت اندازه‌گیری می‌شود. درآمد حاصل از صادرات نفت و گاز، مالیات‌ها، فروش ارز، انحصارها و مالکیت دولت، فروش کالاها و خدمات، بهره‌دریافتی بابت وام‌های پرداختی دولت به خارج و... جزء درآمدهای دولت محسوب می‌شود.^۱

۲. ناکارآمدی نظام مالیاتی

واژه مالیات که از مال گرفته شده، از نظر فرهنگ‌شناسان در معانی زیر به‌کار می‌رود: اجر و پاداش، زکات مال، سرپرستی و چراندن گله‌های گوسفند، جریمه‌ای که حکومت به مناسبت ارتکاب جرائم ویژه از مرتکبان می‌گیرد، باج، خراج و بالاخره، مالی که دولت‌ها سالانه از شهروندان خود می‌گیرند.^۲ اما در اصطلاح اقتصاددانان جدید، مالیات این‌گونه تعریف شده است: مالیات، مقدار پول یا مالی است که شهروندان یک کشور، طبق قانون به دولت خود

1. fa.wikipedia.org/wiki/

۲. فرهنگ معین.

می‌پردازند تا برای اداره امور کشور، تأمین کالاها و خدمات عمومی و ضروری، تضمین امنیت و دفاع همگانی و عمران و آبادانی از آن بهره‌برداری شود (منتظر، ۱۳۷۶: ۲۴۶).

مالیات دارای انواع مستقیم (مالیات بر دارایی و مالیات بر درآمد) و غیرمستقیم (مالیات بر واردات و مالیات بر مصرف و فروش) است (منصور، بی‌تا).

مالیات‌ستانی در ایران نوپا نیست و از وصول مالیات به طریق نظام شبه‌سیستمی در ایران، حدود یک قرن می‌گذرد؛ اما همچنان نمی‌توان ادعا کرد که نظام مالیات‌گیری در ایران، حتی شبیه کشورهای تقریباً در حال توسعه است. در هر صورت، باید پایبندی به اصول و روش‌های نوین بشری در اجرای سیاست‌های توسعه، سرلوحه کار مسئولان قرار گیرد تا به هدف‌های موردنظر در وصول حداکثر مالیات دست پیدا کنند. ناکارآمدی سیستم مالیاتی ایران از چهار بعد قوانین و مقررات، فرایندهای مالیاتی، مؤدیان و منابع انسانی است که باید راهکارهایی برای برطرف کردن این مشکلات، چاره‌اندیشی شود.^۱

۳. کارآمد نبودن نظام پولی و بانکی

ناکارایی سیستم پولی - بانکی کشور بر کسی پوشیده نیست؛ به نحوی که قطعاً یکی از محورهای کلیدی هر طرح اصلاح اقتصادی در کشور، اصلاح سیستم پولی - بانکی آن خواهد بود؛ چراکه این نظام کشور، نقش کلیدی در ثبات و کارایی محیط اقتصادی، حفظ ثبات عمومی قیمت‌ها، پشتیبانی امور تولیدی و تسهیل رشد و توسعه اقتصادی کشور دارد؛ به طوری که کارایی و ثبات نظام پولی - بانکی، مقوم و پشتیبان کارایی بخش واقعی اقتصاد است. برخلاف آن، بی‌ثباتی و عدم کارایی نظام پولی - بانکی، سبب بروز بی‌ثباتی و ناکارایی در بخش واقعی اقتصاد می‌گردد.

وظیفه اساسی نظام پولی - بانکی، تجهیز منابع مالی و تخصیص بهینه آن در سیستم اقتصادی برای پشتیبانی و تسهیل امور مصرفی و تولیدی و گسترش رفاه و توسعه اقتصادی است. به نظر می‌رسد مشکلات اساسی نظام پولی - بانکی کشور، در خارج از ساختار داخلی نظام بانکی و مربوط به ساختار ارتباط بین دولت و نظام پولی - بانکی نهفته است که باید در اولویت قرار گیرد و اقدامات اصلاحی بر آن تمرکز یابد. دولت، به خصوص در سال‌های اخیر، نظام پولی کشور را به عنوان ماشین خلق نقدینگی برای رفع نیازهای پولی - مالی خود و شبکه بانکی کشور را شبکه توزیع پول در اقتصاد، طبق خواست خود، می‌شناسد.

دولت سه اهرم فشار بر سیستم پولی - بانکی تنظیم کرده که در نتیجه آن، نظام پولی - بانکی کشور در محاق قرار می‌گیرد و کارایی آن مخدوش می‌شود. این اهرم‌های فشار عبارتند

۱. بهمن طهماسبی، اصلاح و افزایش ظرفیت نظام مالیاتی کشور، روزنامه دنیای اقتصاد، ۲۵ شهریور ۱۳۹۱.

از: تسلط سیاست‌های مالی بر سیاست‌های پولی، تعیین دستوری نرخ سود بانکی توسط دولت و تعیین تسهیلات تکلیفی مانند اعطای تسهیلات به طرح‌های زودبازده. بنابراین، رفع اهرم‌های فشار دولت بر نظام پولی - بانکی کشور و اصلاح ساختار رابطه دولت و این نظام، اولویت مبنایی و اساسی در اصلاح ساختار نظام پولی - بانکی کشور دارد و هر طرح اصلاحی که این مهم را به حاشیه ببرد و از اولویت اصلی خارج کند، عملاً تأثیر مهمی بر بهبود کارایی نظام پولی - بانکی کشور نخواهد داشت و مصداق بارز آب در هاون کوبیدن خواهد بود.^۱

۴. ضعف‌های زیرساختی و گمرک

گمرک عبارت است از سازمان دولتی که مسئول اجرای قوانین گمرکی، اخذ حقوق و عوارض ورودی (واردات) و خروجی (صادرات) و مسئول اجرای سایر قوانین و مقررات مربوط به واردات، ترانزیت و صادرات کالاها است. در واقع، حقوق گمرکی گونه‌ای از مالیات غیرمستقیم است.^۲ گمرک به‌طور قانونی، نقش تطبیق واردات و صادرات را با مقررات واردات و صادرات دارد. بنابراین، نقش آن در ورود یا صدور کالا سبب می‌شود که:

۱. واردکنندگان یا صادرکنندگان، الزامات قانونی در ورود و صدور کالا را رعایت کنند.
 ۲. محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های وضع شده مراعات شود.
 ۳. معافیت‌ها و تخفیف‌های توصیه‌شده به موجب قانون، در صورت تطبیق مشخصات کالا، به واردکننده یا صادرکننده داده شود.
 ۴. حقوق و عوارضی که وضع شده است، به‌طور صحیح وصول شود.^۳
- اصلی‌ترین چالش‌های مربوط به امور گمرکی را می‌توان در رئوسی شامل تشریفات گمرکی، قوانین و مقررات، زیرساخت‌ها، ساختار سازمانی، آموزش و اطلاع‌رسانی و نظارت بر عملکرد سازمان گمرک تقسیم‌بندی کرد.

۵. فقدان الگوهای مصرف بهینه

تعیین الگوهای تولید و توزیع، مهم و اساسی است؛ ولی مسئله الگوی مصرف مهم‌ترین و اساسی‌ترین بخش سه‌گانه است؛ زیرا با وجود بهترین الگوها و مناسب‌ترین شیوه‌ها در تولید و توزیع، شیوه مصرف و فرهنگ آن می‌تواند به تمام زحماتی که برای تصحیح و اصلاح دو بخش انجام گرفته، آسیب برساند و کار را بی‌سامان و بی‌نتیجه سازد. از این‌رو، همگان بر اصلاح و

1. zamanzadeh.blogfa.com/post-8.aspx

۲. پورتال گمرک جمهوری اسلامی ایران.

3. wco.persianblog.ir/post/

تصحیح الگوهای مصرف و ایجاد فرهنگی مناسب تأکید می‌ورزند تا زمینه برای بهره‌گیری و بهره‌مندی درست امکانات و فرصت‌ها فراهم آید و مجموعه‌ای مترکیم از آن، فرصت اجرای طرح و برنامه‌های بلندپروازانه را تحقق بخشد و شکوفایی تمدنی را پدید آورد. دستیابی به این مهم، تنها زمانی شدنی است که مجموعه‌ای از شرایط مناسب فراهم آید. از جمله این شرایط، تغییر اساسی در بینش‌ها و نگرش‌های مصرف است.^۱

۶. حمایت نکردن از حقوق مصرف‌کنندگان

حقوق مصرف‌کننده و لزوم حمایت از آن، یکی از مباحث مشترک علوم حقوق و اقتصاد است. اگر از مصرف‌کنندگان در برابر تولیدکنندگان حمایت جامعی به‌عمل نیاید، در معرض خطر قرار می‌گیرند؛ چراکه در حال حاضر، کالاهای پیچیده‌ای وارد بازار شده‌اند که استفاده از آنها یا احتیاج به تخصص خاص دارد یا اینکه مستلزم رعایت دستورات و راهنمایی‌هایی است که عرضه‌کننده باید در اختیار مصرف‌کننده قرار دهد. از طرف دیگر، بسیاری از کالاهایی که در داخل و خارج تهیه و به بازار عرضه می‌شوند، از نظر ایمنی و کیفی استاندارد نیستند و نه‌تنها موجب خسارت مالی می‌شوند، بلکه در پاره‌ای موارد، خسارت جانی نیز برای مصرف‌کنندگان به‌بار می‌آورند؛ حتی کالاهای استاندارد نیز ممکن است به‌طور ذاتی خطرناک باشند یا آثار جانبی خطرناکی را به‌دنبال داشته باشند. بنابراین، حمایت از مصرف‌کنندگان، منوط به رعایت حقوق آنها است (صالحی، ۱۳۹۱: ۷۴-۶۱).

علاوه بر این، بند دو ماده سه قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان مقرر داشته است که عرضه‌کنندگان کالا و خدمات و تولیدکنندگان مکلفانند اطلاعات لازم شامل نوع، کیفیت، کمیت، آگاهی‌های مقدم بر مصرف، تاریخ تولید و انقضای مصرف را در اختیار مصرف‌کنندگان قرار دهند. ضمانت اجرای تخلف از این مقرره، به ماده نوزده همین قانون سپرده شده است تا عرضه‌کنندگان کالا و خدمات و تولیدکنندگانی که به تخلفات موضوع مواد سه الی هشت این قانون مبادرت کنند، در صورت ورود خسارات ناشی از مصرف همان کالا و خدمات به مصرف‌کنندگان، علاوه بر جبران خسارت وارده، به جزای نقدی حداکثر معادل دو برابر خسارت وارده محکوم شوند.

باید توجه داشت که منظور قانون‌گذار از قید «آگاهی‌های مقدم بر مصرف» عبارت است از: طرز استفاده صحیح کالا و نتایج ناشی از استعمال آن، استعمال نابه‌جای کالا و تمامی اطلاعاتی

که عرفاً برای استفاده از کالا و به‌کارگیری خدمات و نتایج آن و هشدارهای مربوط به خطرات احتمالی ناشی از استفاده کالا است. در رابطه با تبلیغات خلاف واقع نیز ماده هفت این قانون مقرر داشته است که تبلیغات خلاف واقع و ارائه اطلاعات نادرست که موجب فریب یا اشتباه مصرف‌کننده گردد، ممنوع است (صالحی، ۱۳۹۱: ۷۴-۶۱).

۷. فساد مالی و پیشگیری نکردن از فساد مالی

به هر نوع تصرف غیرقانونی در اموال دولتی، سوءاستفاده از موقعیت و استفاده غیرقانونی از اختیارات و قدرت برای استفاده از امکانات مالی، فساد مالی اطلاق می‌شود. فساد مالی دارای مصادیقی است؛ مانند اختلاس، رشوه، اخاذی و رانت‌های اقتصادی، برداشت و دخل و تصرف غیرقانونی در وجوه و اموال، استفاده از امتیازها، بهره‌برداری‌های مالی و

ریشه‌ها و انگیزه‌های فساد مالی عبارت‌اند از: ضعف باورهای مذهبی و اعتقادات دینی، نارسایی و ناکارآمدی نظام نظارت و ارزیابی، نارسایی در نظارت عمومی، اشکالات ساختاری در پیکره دولت، نامناسب بودن امنیت شغلی، سیاست‌زدگی نظام و اختلاف مسئولان و شخصیت‌های سیاسی اجتماعی، وضعیت خاص کشور در سال‌های جنگ و سال‌های بازسازی، فراموشی ادبیات انقلاب، مطبوعات و جنبش دانشجویی ضعیف (ویتو، ۱۳۷۸).

آثار و پیامدهای فساد مالی شامل موارد زیر است: ۱. تخصیص منابع به‌صورت غیرکارا؛ ۲. توزیع نابرابر درآمد و افزایش نابرابری (رهبر، ۱۳۸۱: ۱۱۹)؛ ۳. تولید غیرکارا و از بین رفتن انگیزه (دادگر و معصومی‌نیا، ۱۳۹۱: ۸۶)؛ ۴. توجه کمتر به خدمات عمومی (مایورو، ۱۳۷۸، ۱۴۸)؛ ۵. تحمیل هزینه‌های زیاد بر جامعه و از بین رفتن مردم‌سالاری؛ ۶. گسترش فقر؛ ۷. کاهش درآمد مالیاتی دولت؛ ۸. تغییر فرهنگ اقتصادی (رهبر، ۱۳۸۱: ۱۲۰)؛ ۹. انجام‌ندادن وظایف به‌صورت صحیح و کاهش انگیزه سرمایه‌گذاری مردم (دادگر و معصومی‌نیا، ۱۳۹۱: ۸۸)؛ ۱۰. تأثیر منفی بر رشد اقتصادی (رهبر، ۱۳۸۱: ۱۲۰).

گفتنی است در مبارزه با مفسد مالی باید بر روش‌های پیشگیری تأکید شود؛ نه درمان و پس از توجه به مسائل پیشگیری‌کننده، باید سراغ درمان و روش‌های اجرایی در امر مبارزه رفت. اصلی‌ترین موضوع در امر پیشگیری، احیای معنویات، اخلاقیات، ارزش‌های دینی و اشاعه فرهنگ مبارزه با فساد مالی است. سپس باید به دنبال تقویت عوامل بیرونی باشیم. وجود قوانین صریح و عاری از ابهام، تقویت نهادهای نظارتی، ایجاد نهادی مستقل در امر مبارزه با مفسد مالی، شفاف‌سازی، مقررات‌زدایی و خصوصی‌سازی سالم، تقویت بیشتر انضباط مالی و... از مواردی‌اند که باید در کنار تقویت عوامل درونی مدنظر باشند. در پایان، باید اذعان کنیم که عملیات مبارزه با فساد مالی و مصادیق آن، کار گروهی است و راهبردهای ویژه مبارزه با آن فقط در صورتی با کامیابی همراه خواهد

بود که به شکل جامع، قاعده‌مند و سازمان‌یافته اجرا شوند و مشارکت همه نهادها را به همراه داشته باشد.

۸. فساد اقتصادی

استقرار عدالت، یکی از ارکان و عناصر مهم اقتصاد مقاومتی است و فساد اقتصادی از چالش‌ها و موانع مهم تحقق عدالت محسوب می‌شود. فساد اقتصادی دارای شاخص‌هایی است؛ همچون بی‌ثباتی پول ملی، ناکارایی در بهره‌برداری از منابع ملی، اختصاص نیافتن منابع عمومی و ثروت‌های طبیعی به تولید سرمایه‌ها و کالاهای موردنیاز جامعه، تناسب‌نداشتن عواید و سهم‌بری عوامل با میزان ارزش افزوده حقیقی، تنظیم‌نبودن ساختار مناسب اقتصادی برای اجرایی‌شدن حقوق عامه و عدالت اقتصادی و مثلث شوم احتکار، کنز و سفته‌بازی. گفتنی است باید برنامه‌ریزی دقیق و مدونی برای مبارزه و ریشه‌کنی این فساد انجام داده و عملیاتی شود.

۹. واردات بی‌رویه

واردات باید طبق قواعد و مقررات مشخصی انجام گیرد؛ برای مثال، به علت کمبود آن محصول، به علت نبود یا نیاز به آن محصول یا برای صادرات. به عبارتی، زمانی که محصولی وارد می‌شود که مشابه آنها به‌وفور در داخل کشور تولید می‌شود و برای این واردات هیچ منطقی به غیر از ارزانی وجود ندارد، سؤال برانگیز است و پیامدهای سنگینی از جمله ورشکستگی تولیدکنندگان داخلی و بیکاری کارگران را به همراه دارد. از مواردی که در واردات بی‌رویه دخیل بوده‌اند، کاهش تعرفه‌ها به بهانه کنترل قیمت‌ها و اعمال فشار برای ثبات قیمت‌ها از طریق واردات، بدون توجه به ساختار و هزینه تولید است که نه‌تنها در بلندمدت به کارایی اقتصادی منجر نشده‌اند، بلکه موجب تخصیص منابع سنگین برای واردات و رکود و کساد تولید داخلی شده‌اند.^۱

۱۰. بروکراسی اداری

بروکراسی، نظام اداری با سازمان بزرگ و گسترده است که با عده کثیری ارباب رجوع سروکار دارد. برخی ویژگی‌هایی این نظام عبارت‌اند از: حاکمیت قوانین و

1. www.agricampaign.com/inner.php?section=essays&id=58

مقررات مکتوب بر رفتارها و عملکردها، تقسیم کار بر مبنای تخصص‌گرایی وظیفه‌ای، سلسله‌مراتب اختیارات به‌طور روشن، اصل شایستگی فنی افراد، استخدام و به‌کارگیری افراد برای طول دوران خدمت و جدابودن زندگی خصوصی از زندگی اداری (ویر، ۱۳۷۴: ۲۸۱-۲۸۳).

در سطح سازمانی، از بوروکراسی به دلیل کارایی استقبال شده است، اما در جامعه نقایص بوروکراسی از کارایی آن وضوح بیشتری دارد. به‌طور کلی، می‌توان مشکلات بوروکراسی را به شرح زیر بیان کرد (قلی‌پور، ۱۳۸۸: ۹۱):

- در بوروکراسی افراد مانند چرخ‌دنده‌های ماشین در نظر گرفته می‌شوند و بر بهره‌وری عینی آنها تأکید می‌شود. این امر به مادی‌شدن تمام جنبه‌های زندگی می‌انجامد.
- در بوروکراسی رعایت مقررات مهم است، نه پاسخ به خواسته‌های انسانی.
- در مواردی رفتارهای به‌ظاهر عقلایی با زیردستان که بر اساس مقررات صورت می‌گیرد، نه تنها عقلایی نیست، بلکه بی‌رحمانه و غیرانسانی است.
- جو رسمی و مقرراتی و تأکید بر انضباط و احتیاط در سازمان، نوآوری، خلاقیت، کارآفرینی، آزادی و خودشکوفایی را در نطفه خفه می‌کند.
- بوروکراسی مسائل و مشکلات پیش‌بینی‌نشده و غیرمنتظره را به حساب نمی‌آورد و آینده را خطی فرض می‌کند.
- بوروکراسی برای محیط‌های ایستا و کارهای یکنواخت طراحی شده است و برای محیط‌های پویا و کارهای غیریکنواخت و پیش‌بینی‌ناپذیر، غیرکارا و غیرعقلایی است.
- بوروکراسی براساس ویژگی‌های یک انسان متوسط طراحی می‌شود و همه را یکسان در نظر می‌گیرد؛ در حالی که افراد از نظر توانایی، هوش، مهارت، دانش، انرژی و انگیزش در یک سطح نیستند.
- روح بوروکراسی با شرکت فعال افراد سازگار نیست.

راهبردها (راهکارهای تحقق اقتصاد مقاومتی)

شناسایی ضعف‌های کشور در اقتصاد مقاومتی و تبدیل آن به قوت، یکی دیگر از الزامات کشور در رسیدن به جایگاه واقعی خویش در عرصه جهانی است که برای تحقق آن باید همکاری نزدیکی میان دولت و مردم صورت گیرد.

۱. نقش دولت

الف) بودجه‌بندی مناسب

بودجه‌بندی تکنیک‌هایی دارد؛ مانند: بودجه‌بندی سنتی، بودجه‌بندی افزایشی و متحرک،

بودجه‌بندی بر مبنای برنامه، بودجه‌بندی بر مبنای عملکرد، بودجه‌بندی بر مبنای صفر و بودجه‌بندی بر مبنای فعالیت. بر اساس تحقیقات، یکی از دلایل نارسایی حسابداری دولتی در ایران، به کارنگرفتن و استفاده نکردن از سیستم بودجه‌بندی بر مبنای عملکرد است.

مهم‌ترین موانع استقرار این سیستم در ایران به شرح زیر است:

- قوانین و مقررات مالی و محاسباتی با هدف فراهم‌ساختن زمینه‌های لازم برای استقرار بودجه‌ریزی عملیاتی، بازنگری نشده است.
- نظام حسابداری و گزارشگری مالی موردنظر، قابلیت‌های لازم را برای استقرار بودجه‌ریزی عملیاتی ندارد.
- نظام حسابرسی موجود، قابلیت‌های لازم را برای ارزیابی مسئولیت پاسخ‌گویی عملیاتی حاکم بر نظام بودجه‌ریزی عملیاتی ندارد.
- نظام گزارشگری عملکرد مبتنی بر شاخص‌های مبتنی بر ویژگی‌های محیطی ایران، تدوین نشده است.

واقعیت این است که طراحی و اجرای نظام بودجه‌بندی بر مبنای عملکرد، بسیار مشکل و نیازمند طراحی و اجرای زیرساخت‌های مکمل دیگری است. به عبارت دیگر، طراحی و اجرای موفقیت‌آمیز نظام بودجه‌بندی بر مبنای عملکرد، مستلزم تحول اساسی و بنیادی در نظام حسابداری و گزارشگری دولتی موردعمل فعلی از سویی و طراحی و اجرای سیستم حسابداری بهای تمام‌شده و سیستم ارزیابی عملکرد، از دیگر سو است. بنابراین، توصیه می‌شود از آنجاکه در ایران، در آغاز فرایند پیاده‌سازی نظام بودجه‌بندی بر مبنای عملکرد هستیم، این قبیل سیستم‌ها از قبل یا حداقل هم‌زمان با تحول در نظام بودجه‌نویسی طراحی شوند تا دستیابی به نظام بودجه‌بندی عملیاتی امکان‌پذیر گردد (باباجانی، ۱۳۸۷).

ب) نظام مالیاتی کارآمد

افزایش درآمدهای مالیاتی سبب ثبات مضاعف درآمدهای کشور می‌شود و وابستگی به درآمدهای نفتی و آسیب‌پذیری از شرایط نامساعد سیاسی بین‌المللی کاهش می‌یابد. این امر نیز سبب تأثیر مثبت بر رشد اقتصادی، سرمایه‌گذاری، بهبود الگوی مصرف و دقت بیشتر دولت در هزینه‌کرد منابع درآمدی خود می‌گردد. به وجود آوردن چنین وضعیتی، احتیاج به کارآمدکردن نظام مالیاتی دارد. کارآمدکردن نظام مالیاتی به عواملی بستگی دارد که عبارت‌اند از: ۱. قوانین و مقررات مالیاتی (کارایی، سازمان‌دهی، قابلیت درک و انسجام)؛ ۲. منابع انسانی؛ ۳. مؤدیان مالیاتی

(خودتشخیصی، اطلاع‌رسانی و حقوق مالیاتی)؛ ۴. فرایندهای مالیاتی؛^۱ ۵. اصلاح و افزایش ظرفیت نظام مالیاتی کشور.^۲

در نهایت، نکته بسیار مهمی که باید به آن توجه شود، این است که مردم باید به مرحله‌ای از اطمینان و آرامش فکری برسند و باور کنند مالیات‌های پرداختی آنها سبب بهبود وضعیت اقتصادی کشور و افزایش رفاه شهروندان جامعه می‌گردد.

ج) هدفمندی یارانه‌ها

یارانه یا سوبسید، شکلی از کمک مالی است که به تجارت یا بخشی اقتصادی پرداخت می‌شود. یارانه ارکانی دارد؛ همچون: مشخص بودن نوع پرداخت، لحاظ کردن دوره پرداخت، مشخص بودن نهاد پرداخت‌کننده و مشخص بودن هدف پرداخت (حسینی، ۱۳۸۹: ۱۰).

یارانه‌ها با بررسی اهداف زیر تقسیم می‌شود: ۱. هدف دولت در پرداخت یارانه (یارانه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و توسعه‌ای)؛ ۲. مرحله‌ای که کالا یا خدمت، مشمول یارانه می‌شود (یارانه‌های تولیدی، مصرفی، توزیعی، صادراتی، وارداتی و خدماتی) (کلانتری و رحیمی، ۱۳۸۵)؛ ۳. نحوه توزیع؛ ۴. طبقه‌بندی در حساب‌های مالی (یارانه مستقیم و غیرمستقیم)؛ ۵. انعکاس در بودجه (یارانه پنهان، یارانه حامل‌های انرژی و یارانه آشکار).

از موضوعات مهم در سیاست‌گذاری‌های یارانه‌ها، هدفمند کردن آنهاست. هدفمندی به معنی افزایش منافع برنامه‌های حمایتی متناسب با کاهش درآمد است. به علاوه، هدفمندی به معنی افزایش منافع برنامه، در گرو آن است که گروه‌های کم‌درآمد، هرچه بیشتر از منافع آن برخوردار باشند و در تأمین مالی آن کمترین مشارکت را داشته باشند. از سوی دیگر، گروه‌های پردرآمد در تأمین مالی برنامه مشارکت داشته و از منافع آن نیز برخوردار نباشند یا کمترین برخوردار را داشته باشند (زورار، ۱۳۸۴).

هدف دولت از پرداخت یارانه، جلوگیری از گسترش فقر و بحران‌های اجتماعی و تلاش برای برقراری عدالت، حتی به بهای از دست رفتن بخشی از کارایی اقتصادی است. از این رو، بسیاری از صاحب‌نظران و کارشناسان اقتصادی، ضمن تأکید بر ضرورت اجرایی شدن طرح هدفمند کردن یارانه‌ها، همواره عملیاتی شدن آن را بهترین راه برای گسترش عدالت اجتماعی در کشور عنوان کرده‌اند.

1. rasad.org/1390/02/28/tah-boodje/

۲. طهماسبی، بهمن، «اصلاح و افزایش ظرفیت نظام مالیاتی کشور»، روزنامه دنیای اقتصاد، ۲۵ شهریور ۱۳۹۱.

د) کارآمدی سیاست‌های پولی و مالی

سیاست‌های پولی و مالی از ابزارهایی است که دولت و بانک مرکزی برای رفع مشکلات و بهبود وضعیت اقتصادی در نظر گرفته‌اند. این سیاست‌ها در دو حالت انبساطی و انقباضی قابل بررسی است که هر یک با توجه به ویژگی وضعیت اقتصادی، کارایی لازم و منحصر به خود را در حالات مختلف در اقتصاد جامعه خواهند داشت. سیاست‌های پولی را بانک مرکزی از طریق تغییرات پولی اجرا می‌کند و سیاست‌های مالی را دولت در هزینه‌ها و مالیات‌ها.^۱

سیاست‌های پولی (انبساطی و انقباضی) و سیاست‌های مالی (انبساطی و انقباضی)، ابزارهای کنترلی دولت و بانک مرکزی برای سیاست‌گذاری و سامان‌دهی وضعیت اقتصادی در حالات مختلف تورمی و رکود یا بحران‌های اقتصادی‌اند. این ابزارها زمانی می‌تواند کارآمد باشد و تأثیرات عمیقی در وضعیت درآمد ملی، اشتغال و سایر متغیرهای اقتصادی بگذارد که در ابتدا بتوانیم از طریق تحقیق، مانند پزشکی ماهر، بیماری و کاستی‌های به‌وجودآمده در نظام اقتصادی را تشخیص دهیم و با در نظر گرفتن سایر عوامل و پارامترهای اقتصادی، به اجرای صحیح سیاست‌های پولی و مالی برای حل و ترمیم ساختارهای اقتصادی همچون درآمد ملی و سطح اشتغال در جامعه بپردازیم (رحمانی، بی‌تا: ۴۵).

ه) مدیریت واردات و توسعه صادرات

تعریف عام مدیریت واردات این است که فرایند واردات کالا از اصول مدیریت (برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، هماهنگی، نظارت و کنترل) تبعیت کند. نگرش اساسی و مأموریت اصلی مدیریت واردات عبارت است از: واردات برای تولید در جهت تأمین بهینه نیازهای داخلی و صادرات.^۲ برخی اهداف مدیریت واردات عبارت‌اند از: حمایت از تولید داخلی، افزایش رشد اقتصادی، حفظ و گسترش فرصت‌های شغلی، حفظ فضای رقابتی، جلوگیری از انحصار در اقتصاد داخلی، کنترل و مهار واردات زیرزمینی و قاچاق، حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان و بهبود تراز پرداخت‌ها و انباشت ذخایر ارزی.

مدیریت واردات ابزاری دارد؛ مانند: ۱. محدودیت‌های غیرتعرفه‌ای شامل ممنوعیت واردات، سهمیه‌بندی واردات و محدودیت‌های فنی و استانداردهای خاص در واردات؛ ۲. محدودیت‌های تعرفه‌ای شامل تعرفه بر ارزش و تعرفه بر واحد کالاهای وارداتی؛ ۳. تعدیل نرخ ارز (زمان‌زاده، ۱۸۹).

نکته درخور تأمل در بخش مدیریت واردات و توسعه صادرات، مدیریت صحیح در تولید، صادرات و واردات است. کشورها باید واردات را به‌گونه‌ای مدیریت کنند که در راستای توسعه

1. Macroeconomic Theory and Policy (W.H.branson 1989).

2. gamenetyahoo.blogfa.com/post-1360.aspx.

صادرات باشد. ورود کالاهای واسطه‌ای و کالاهای نیمه‌ساخته، بخشی از همین سیاست است. حال با توجه به هدف و مأموریت بیان شده در چارچوب نگرش «واردات برای تولید در جهت صادرات»، با استفاده از روش sowl و space، ابتدا باید موقعیت و استراتژی کشور را مشخص کنیم. سپس، به صورت جامع، سیاست‌هایی در قالب برنامه‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت در امر تولید، واردات و صادرات مشخص کرده و آنها را اجرا کنیم.^۱

و) حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان

حقوق مصرف‌کننده، اختیارات و امتیازاتی است که مصرف‌کننده در قبال خرید کالا یا خدمتی از فروشنده دریافت می‌کند تا در صورت بروز اشکال، معلوم‌شدن عیب و نقص، احراز ضرر و زیان، نداشتن کارایی و ثمربخشی یا ایراد خسارت، برای جبران ضرر خود از آن استفاده کند.^۲ با احداث کارخانه‌های بزرگ و تولید انبوه محصولات پیچیده، خصوصاً پس از قطع ارتباط مصرف‌کننده و تولیدکننده به وسیله عوامل فروش و نمایندگی‌ها، قواعد عمومی مسئولیت برای جبران زیان‌های ناشی از مصرف محصولات کافی نیست و نمی‌توان با استفاده از روش‌های سنتی، تولیدکنندگان را به تعدیل سودجویی و احتیاط در ارائه محصول وادار کرد. آنان از نظر سرمایه، دانش و قدرت، در موضعی کاملاً برتر از خریداران قرار دارند و معمولاً می‌توانند خواسته خود را به مشتریانی تحمیل کنند که در خرید و مصرف کالاهای آنان «شبه‌مضطرب» شده‌اند. بنابراین، نهضت «حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان» که از چندین دهه پیش آغاز شده و بسیاری از کشورها قوانین ویژه‌ای در این مورد وضع و اجرا کرده‌اند، از ضرورت‌های زندگی شهری و صنعتی است.^۳

ز) تثبیت نرخ ارز

ارز یعنی بها، قیمت، نرخ و سندهای تجاری که ارزش آن به پول کشورهای دیگر مشخص می‌شود. در اصطلاح، پول‌های رایج خارجی ارز نام دارند. به نسبت میان پول داخلی و پول خارجی، نرخ ارز گفته می‌شود (اخوی، ۱۳۸۰: ۴۴۳).

ارزها به دو دسته تقسیم می‌شوند: ارز قابل معامله و ارز غیرقابل معامله. یکی از ملزومات تحقق اقتصاد مقاومتی، تثبیت قیمت ارز در بازار است. نوسانات بازار ارز، زمینه نابسامانی در امر تولید، عرضه و مصرف کالا فراهم می‌سازد و در

1. gamenetyahoo.blogfa.com/post-1360.aspx

2. qcm-mazand.com/modules/smartsection/item.php?itemid=554

3. www.mohsenesmaeili.com/NSite/FullStory/News/?Id=116

یک جمله، بازار را دچار اختلال می‌کند. توزیع مناسب و به‌اندازهٔ ارز به بازار، توجه به صنایع و مایحتاج عمومی مردم، در اولویت قرار گرفتن اخذ ارز موردنیاز، تعیین نرخ مرجع مناسب با توجه به شرایط بازار و...، بخشی از تدابیر دوراندیشانهٔ دولت در کنترل قیمت و بازار ارز محسوب می‌شود.^۱

ح) اشتغال‌زایی

اشتغال در کشور، امنیت عمومی را به‌دنبال دارد و مشکلات فرهنگی را مرتفع می‌کند. بنابراین، ایجاد فرصت‌های شغلی از سوی دولت امری ضروری تلقی می‌گردد. در شرایط کنونی، افزایش فرصت‌های شغلی، یکی از الزامات و اقدامات مهم مقامات مسئول در دولت محسوب می‌شود، چراکه در راستای دستیابی به اقتصاد مقاومتی، به نیروی کار بیشتر در کشور نیازمندیم. از راهکارهای لازم برای رفع موانع اشتغال‌زایی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: تغییر نگرش دولت به بخش خصوصی، ایجاد امنیت اقتصادی، مبارزه با مفاسد اداری، کنترل مهاجرت از روستاها به شهرها و از شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ و کنترل اقتصاد زیرزمینی.^۲

ط) ثبات قیمت‌ها

یکی از زیرساخت‌های اقتصاد مقاومتی که باید به آن توجه شود، ثبات قیمت‌ها است. ثبات قیمت‌ها سبب دستیابی به فعالیت‌های اقتصادی، اشتغال‌زایی و شفافیت مکانیسم قیمت خواهد شد. هدف از ثبات قیمت، اشاره به سطح عمومی قیمت در اقتصاد است و مزایایی دارد که عبارت‌اند از: بهبود شفافیت مکانیسم قیمت، کاهش خطر تورم در نرخ بهره، پیشگیری از فعالیت‌های غیرمولد، کاهش انحراف از تورم یا کاهش قیمت‌ها، جلوگیری از توزیع مجدد خودسرانهٔ ثروت و درآمد و کمک به ثبات مالی.^۳

گفتنی است که تورم، به بیماری اقتصادی کشور تبدیل گردیده و این مسئله باعث شده است که صادرات کشور در عرصهٔ بین‌المللی دچار مشکل شود و در طرف مقابل، واردات افزایش پیدا کند. دلیل این روند، افزایش قیمت کالاها در کشور است. اقتصاد در شرایط تورمی بازدهی ندارد و به موجب آن، تولید داخل افزایش پیدا نمی‌کند و بیکاری افزایش می‌یابد. در نتیجه،

۲. عزیزیان، رضا، «تثبیت نرخ ارز از ملزومات اقتصاد مقاومتی»، روزنامهٔ فرهیختگان، ۶ مهر ۱۳۹۱:

www.farheekhtegan.ir

asahaniha.blogfa.com

۳. آهنی‌ها، اصغر، «موانع اشتغال‌زایی»، ۳ تیر ۱۳۹۱:

1. www.ecb.europa.eu/mopo/intro/benefits

افزایش نرخ بیکاری در جامعه و افزایش مفاسد اجتماعی، متعاقباً هزینه‌های اجتماعی، سیاسی و امنیتی کشور را افزایش می‌دهد و این مسئله کشور را از تحقق اقتصاد مقاومتی دور خواهد کرد.^۱

ی) اصلاح ساختار دولتی

دولت بزرگ‌ترین مجری در سطح کلان جامعه است؛ اما این بزرگی به جای نظارت و هدایت کارها، با دراختیار گرفتن منابع مادی و نیروی انسانی فراوان در چرخه اقتصاد و تولید، به اداره این منابع می‌پردازد تا آنجا که امروز خود را با تشکیلات عدیده‌ای روبه‌رو کرده است. این در حالی است که از سویی، واگذار کردن بسیاری از کارهای اجرایی به بخش خصوصی از حجم مشغله و تورم کارهای اجرایی دولت می‌کاهد و از سوی دیگر، با افزایش رضایتمندی مشتریان، انتظارات نیروهای انسانی و کیفیت خدمات در سطح خرد و کلان، کمک شایانی می‌کند. کشورهایی که موفق به کوچک‌سازی بخش تشکیلاتی دولت‌های خود شده‌اند، از نظر اجرای باکیفیت کارهای کلان خود، به نتایج بسیار ارزنده‌ای دست یافته‌اند. به نظر می‌رسد نقش پررنگ دولت نیز در اداره کارها باید کاهش یابد و به جای آن، روند نظارت بر کارها و هدایت امور توسعه یابد. دولت به عنوان رکن اجرایی و تصمیم‌ساز که ابزارهای لازم اقتصادی را در اختیار دارد، می‌تواند حرکات کیفی‌تری را در تمام عرصه‌ها از خود نشان دهد.^۲

۲. نقش مردم

تحقق اقتصاد مقاومتی صرفاً با مشارکت مردمی امکان‌پذیر است. مهم‌ترین این نقش‌ها عبارت‌اند از:

الف) مدیریت مصرف

مصرف در اصطلاح اقتصادی عبارت است از ارزش پولی کالاها و خدماتی که از سوی افراد خریداری و تهیه می‌شود (اخوی، ۱۳۸۰: ۱۵۱). امروزه تعادل در مصرف، حرکتی جهادی است و همه دستگاہ‌های دولتی و غیردولتی و آحاد مردم باید موضوع پرهیز از اسراف و استفاده از تولیدات داخلی را جدی بگیرند. جلوگیری از هرگونه

۲. ابراهیمی، عباس، «اقتصاد مقاومتی در سایه تورم‌زدایی و حفظ سرمایه ایرانی تحقق می‌یابد»، پایگاه اطلاع‌رسانی اقتصاد مقاومتی، ۱۵ مهر ۱۳۹۱: ehavadar.ir.www

۳. منصوریان، «بررسی و مطالعه اصلاح ساختار تشکیلات دولتی و موانع خصوصی‌سازی»، ۲۵ مهر ۸۸، سایت مازندران.

اسراف و تبذیر، مهم‌ترین اصل در ارائه‌الگوی اسلامی مصرف است. از این‌رو، خداوند در آیه ۶۷ سوره فرقان، حرکت در مداری به دور از افراط و تفریط را رسیدن به پایداری دانسته است. پس فرد یا جامعه‌ای که در مسیر پایداری در مصرف حرکت کند، به پایداری در اقتصاد می‌رسد و جامعه به همان مطلوب، یعنی اقتصاد سالم، شکوفا و مقاومتی دست خواهد یافت.^۱

ب) قناعت (ساده‌زیستی و دوری از تجملات)

امیر مؤمنان، علی(ع)، بهترین اقتصاد را اقتصاد مبتنی بر قناعت تعریف می‌کنند. پس قناعت و اقتصاد واقعی به معنای مصرف به مقدار کفایت است که مهم‌ترین عامل در ایجاد آسایش پایدار و راحتی دانسته شده است. مردم جامعه باید تفکر خود را درباره مصرف تغییر دهند و از مصرف‌گرایی و ریخت‌وپاش غیرضروری در همه موارد خودداری کنند.

ج) کسب ثروت حلال

کسب ثروت حلال باید در جامعه نهادینه شود و در کنار آن، کسب ثروت‌های کاذب از طریق دلالی، به امر مذموم در میان آحاد جامعه مبدل شود.

د) ترجیح مصرف کالای داخلی بر کالای خارجی

واضح و مبرهن است که مردم حق استفاده از کالای باکیفیت را دارند، ولی ترجیحاً باید کالای ساخت داخل را مصرف کنند. این امر نیازمند تحکیم نگاه علمی است، به نحوی که دست‌اندرکاران عرصه تولید، دولت و دانشگاه‌ها باید حلقه ارتباط صمیمی و تعامل پایداری را با یکدیگر داشته باشند؛ زیرا صیانت از اعتبار تولید داخلی در عرصه جهانی، وظیفه ملی و اسلامی است و منافع زودگذر نباید منفعت ملی را به خطر بیندازند.^۲

نتیجه‌گیری

در این مقاله، ابتدا مبانی نظری شامل اهداف اقتصاد مقاومتی، بسترها و زمینه‌های تحقق آن،

۱. خیرگذاری تقریب، «نقش مدیریت مصرف در اقتصاد مقاومتی»، ۲۲ مرداد ۱۳۹۱: ۱۰۵۴۰۶-۱

www.taghribnews.com

۲. زیدی، باقر، «نقش مردم در اقتصاد مقاومتی»، روزنامه رسالت، شماره ۷۶۱۳، ۲۲ مرداد ۹۱:

www.magiran.com

بایدها و نبایدها، دیدگاه‌ها، اصول، شاخص‌ها و مؤلفه‌های بلندمدت و کوتاه‌مدت برقراری اقتصاد مقاومتی بررسی شد. در ادامه، مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی و عناوین سیاست‌های کلی آن از نظر مقام معظم رهبری مطرح شد.

موانع و چالش‌های تحقق اقتصاد مقاومتی شامل کسری بودجه مزمن و پایدار، ناکارآمدی نظام مالیاتی، کارآمدنبودن نظام پولی و بانکی، ضعف‌های زیرساختی و گمرک، فقدان الگوهای مصرف بهینه، حمایت‌نکردن از حقوق مصرف‌کنندگان، فساد مالی و پیشگیری‌نکردن از فساد مالی، فساد اقتصادی، واردات بی‌رویه و بوروکراسی اداری از دیگر مباحث مطرح شده در این پژوهش بود.

در نهایت، راهبردها و راهکارهای تحقق اقتصاد مقاومتی در دو حوزه نقش دولت و مردم بررسی شد. نقش دولت شامل بودجه‌بندی مناسب، نظام مالیاتی کارآمد، هدفمندی یارانه‌ها، کارآمدی سیاست‌های پولی و مالی، مدیریت واردات و توسعه صادرات، حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان، تثبیت نرخ ارز، اشتغال‌زایی، ثبات قیمت‌ها و اصلاح ساختار دولتی مطرح شد. نقش مردم شامل مدیریت مصرف، قناعت (ساده‌زیستی و دوری از تجملات)، کسب ثروت حلال، ترجیح مصرف کالای داخلی بر کالای خارجی نیز بررسی شد.

منابع

الف) فارسی

کتاب و مقالات

۱. ابولحسنی، علی اصغر، (۱۳۸۴)، مبانی امور مالی و تنظیم بودجه. جزوه درسی.
۲. اخوی، احمد، (۱۳۸۰)، اقتصاد کلان «کاربردی»، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی.
۳. انصاری، شاهرخ، (۱۳۸۴)، بودجه و بودجه ریزی دولتی در ایران، تهران: موسسه انتشاراتی یکان.
۴. ابراهیمی نژاد، مهدی و فرج‌وند، اسفندیار، (۱۳۸۴)، بودجه از تنظیم تا کنترل، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها.
۵. باباجانی جعفر، (۱۳۸۷)، "نقش حسابداری و حسابرسی در استقرار نظام بودجه‌ریزی عملیاتی"، بی‌جا: مجموعه مقالات دومین کنفرانس بین‌المللی بودجه‌ریزی عملیاتی.
۶. بابایی، حسن، (۱۳۸۷)، بودجه‌ریزی دولتی در ایران از نظریه تا سیاست، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی.
۷. تاری، فتح‌ا. و سیدشکری، خشایار و کاویانی، زهرا، (۱۳۹۱)، "اقتصاد مقاومتی و مؤلفه‌های آن"، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تهران.
۸. تانزی، ویتو، (۱۳۷۸)، "مسأله فساد، فعالیت‌های دولتی و بازار آزاد"، ترجمه بهمن آقایی، اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۱۴۹ و ۱۵۰.

۹. ترابزاده جهرمی، محمد صادق و سجادیه، سید علی رضا و سمیعی نسب، مصطفی، (۱۳۹۲)، "بررسی ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه آیت الله خامنه‌ای"، مطالعات انقلاب اسلامی، شماره ۳۲.
۱۰. حسنی شهناز، (۱۳۸۹)، وزارت بازرگانی و هدفمندی یارانه‌ها، تهران: انتشارات روابط عمومی وزارت بازرگانی.
۱۱. دادگر، حسن و معصومی‌نیا، غلام‌علی، (۱۳۹۱)، فساد مالی: عوامل و راهکارهای خلاصی، تهران: مؤسسه دانش و اندیشه معاصر.
۱۲. رحمانی تیمور، (۱۳۹۱)، اقتصاد کلان، تهران: نشر برادران، چاپ نوزدهم، جلد اول.
۱۳. رهبر، فرهاد و دیگران، (۱۳۸۱)، بازشناسی عارضه فساد مالی، تهران: جهاد، چاپ اول.
۱۴. زمان‌زاده، حمید، (بی‌تا)، "مدیریت واردات: ضرورت‌ها، ابزارها و راهبردهای سیاستی"، تازه‌های اقتصاد، شماره ۱۲۹.
۱۵. زورار، پر مه، (۱۳۸۴)، امکان‌سنجی شناسایی خانوارهای نیازمند از خانوارهای بی‌نیاز در ایران در راستای هدفمند نمودن یارانه‌ها، بی‌جا: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
۱۶. شکری، سید خشایار، (۱۳۸۰)، "عوامل موثر در ایجاد اشتغال"، همایش ملی بررسی راهکارهای علمی ایجاد اشتغال دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن.
۱۷. صالحی، جواد و ابراهیمی، یوسف و سالاری راد، معصومه، (۱۳۹۱)، "مبانی و قلمرو تعهد به ارائه اطلاعات به مصرف‌کننده کالا"، بی‌جا: بی‌جا، دوره ۱، شماره ۱.
۱۸. صراف، فریدون، (۱۳۵۴)، بودجه ریزی دولتی و نظام بودجه ایران، تهران: انتشارات موسسه عالی بازرگانی، چاپ سوم.
۱۹. فرج‌وند، اسفندیار، (۱۳۸۳)، فراگرد تنظیم تا کنترل بودجه، تهران: انتشارات فروزش.
۲۰. قدیری اصل، باقر، (۱۳۶۶)، کلیات علم اقتصاد، تهران: انتشارات سپهر. چاپ پنجم.
۲۱. قلی‌پور، آریین (۱۳۸۸)، جامعه‌شناسی سازمان، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها، چاپ نهم.
۲۲. مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، (۱۳۹۱)، طرح کلی اندیشه دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران؛ ضلع اول گذر به اقتصاد مقاومتی، تهران.
۲۳. کلانتری، عباس و رحیمی، عباس، (۱۳۸۵)، بررسی اقتصادی یارانه، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، چاپ سوم.
۲۴. ماکس وبر، (۱۳۷۴)، اقتصاد و جامعه، ترجمه عباس منوچهری و دیگران، تهران: مولی.
۲۵. مایورو، پائولو، (۱۳۷۷)، "فساد، سببها و پیامدهای آن"، ترجمه عزیز کیاوند، اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۱۳۳.
۲۶. منتظر، محمود، (۱۳۷۶)، اقتصاد خرد و کلان، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ نهم.
۲۷. منصور، جهانگیر، (بی‌تا)، قانون مالیات‌های مستقیم و قانون اصلاح موادی از قانون مالیات‌های مستقیم، تهران: دیدار، چاپ پنجم.
۲۸. وطنی، محمد حسن، (۱۳۷۷)، مجموعه قوانین و مقررات مالی و محاسباتی، تهران: انتشارات

دانشور.

پایگاه های اینترنتی و روزنامه ها

۲۹. آهني ها، اصغر، موانع اشتغال زائي در کشور، ۱۳۹۱/۴/۳: asahaniha.blogfa.com
۳۰. ابراهيمي، عباس، «اقتصاد مقاومتی» در سایه تورم زدایی و حفظ سرمایه ایرانی تحقق می‌یابد، پایگاه اطلاع رسانی اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۱/۷/۱۵: ehavadar.ir.www
۳۱. پیغماسی، عادل، ده نکته درباره تحقق اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۱: <http://farsi.khamenei.ir/others-note?id=20559>
۳۲. پورتال گمرک جمهوری اسلامی ایران
۳۳. خبرگزاری تقریب، نقش مدیریت مصرف در اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۱/۵/۲۲: ۱۰۵۴۰۶-
www.taghribnews.com
۳۴. زیدی، باقر، نقش مردم در اقتصاد مقاومتی، روزنامه رسالت، شماره ۷۶۱۳ مورخه ۹۱/۵/۲۲: www.magiran.com
۳۵. فولادگر، حمیدرضا، تبلور اقتصاد مقاومتی در دل تحقق اصل ۴۴ نهفته است، خبرگزاری خانه ملت، ۹۱/۵/۱۳: www.icana.ir
۳۶. طهماسبی، بهمن، اصلاح و افزایش ظرفیت نظام مالیاتی کشور، ۱۳۹۱/۶/۲۵، روزنامه دنیای اقتصاد.
۳۸. غلامرضا مصباحی مقدم، محورهای اساسی اقتصاد مقاومتی، ۹۱/۵/۹، خبرگزاری فارس، شماره ۱۳۹۱۰۵۰۹۰۰۰۴۳۰.
۳۹. سلیمانی، محمد، شش ضرورت اجرای اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۲: <http://rasekhoon.net/article/show/695348>
۴۰. عزیزیان، رضا، تثبیت نرخ ارز از ملزومات اقتصاد مقاومتی، روزنامه فرهیختگان، ۱۳۹۱/۷/۶: www.farheekhtegan.ir
۴۱. منصوریان، بررسی و مطالعه اصلاح ساختار تشکیلات دولتی و موانع خصوصی سازی، ۸۸/۷/۲۵، سایت مازندران.
۴۲. نریمانی، میثم، ۵ اصل اقتصاد مقاومتی، پایگاه خبری و تحلیلی ندا آنلاین، ۹۱/۵/۶: www.nedaonlin.ir

ب) انگلیسی

43. <http://www.ecb.europa.eu/mopo/intro/benefits>
44. <http://gamenetyahoo.blogfa.com/post-1360.aspx>
45. <http://qcmazand.com/modules/smartsection/item.php?itemid=554>
46. <http://www.mohsenesmaeili.com/NSite/FullStory/News/?Id=116>
47. <http://gamenetyahoo.blogfa.com/post-1360.aspx>

48. <http://rasad.org/1390/02/28/tah-boodje/>
49. <http://www.agricampaign.com/inner.php?section=essays&id=58>
50. <http://fa.wikipedia.org/wiki/>
51. <http://zamazadeh.blogfa.com/post-8.aspx>
52. <http://wco.persianblog.ir/post/27/>
53. <http://www.maarefquran.org/index.php/page,viewArticle/LinkID,10730>